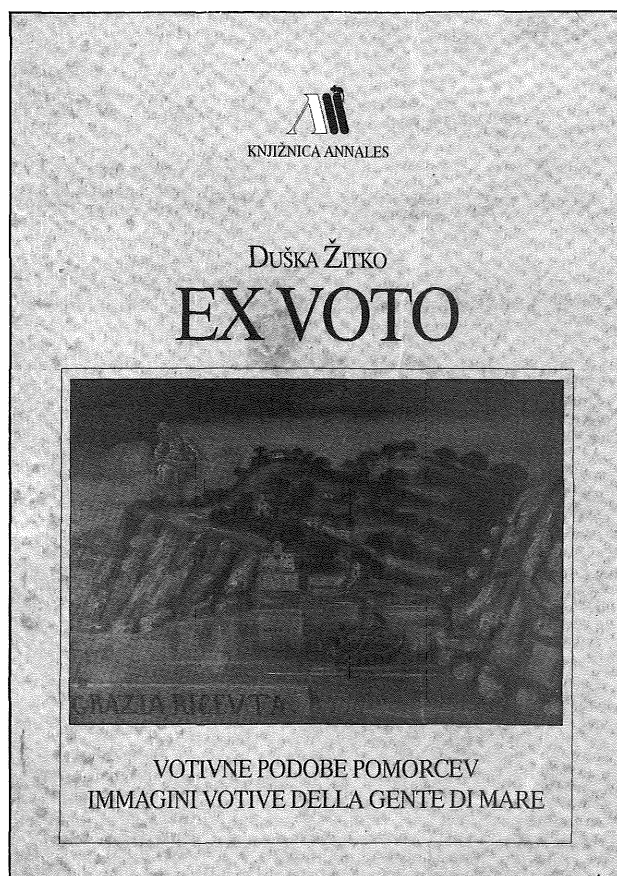

ko se je po legendi v noči med 14. in 15. avgustom 1512 pri vratih cerkvice dvema čuvajema vinogradov prikazala Marija. Kult Marije so še posebej častili mornarji, saj je bila njihova zaščitnica na njihovih nevarnih potovanjih. Pred odhodom na morje so se priporočali in zaobljubljali Mariji, ob vrnitvi v domači kraj pa so ji darovali podobo. To so bila navadno preprosta slikarska dela pod vplivom italijanske umetnosti, ki so jih ustvarili največkrat neznani avtorji. Običajno so pospremljena z legendami, ki so raziskovalcem takratnega življenja lahko dragocen vir. Največkrat so pravokotnih oblik in manjših dimenzij. Sveti priprošnjiki - v našem primeru Marija - so navadno v levem ali desnem zgornjem kotu obdani z oblaki ali nebeškim sijem in s tem opredeljeni kot nadnaravna bitja.

Strunjanska cerkvice hrani v svoji zakristiji šestindva-

jset votivnih podob, nekaj kopij pa se nahaja v Pomorskem muzeju Sergeja Mašere Piran. Avtorica jih v svojem delu podrobno opiše in popiše ter posebno pozornost nameni njihovi likovni zrelosti. V lično oblikovani dvojezični (slovensko-italijanski) knjižici je objavljenih še 17 najlepših votivnih podob iz te cerkvice.

Pomen razprave nazorno prikaže recenzent prof. dr. Nace Šumi: "Delo Duške Žitko je pomemben prispevek k naši vednosti o votivnih podobah, za Pomorski muzej v Piranu pa je kar ključno pomemben. Razprava zato zasluži pozornost in priznanje."

Vida Rožac - Darovec

Janez Kramar: NARODNA PREBUJA
ISTRSKIH SLOVENCEV.

*Založba Lipa (Koper) in Založništvo tržaškega tiska
(Trst), 1991, 465 strani*

Zgodovinarja Janeza Kramarja širši strokovni javnosti ni potrebno posebej predstavljati, saj raziskuje in objavlja prek 40 let. Narava dela v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani ga je sprva usmerila v proučevanje osvobodilnega boja na Slovenskem, pa tudi v specifično arhivsko in muzejsko problematiko. Po prihodu v Pokrajinski muzej Koper (1956) pa se je Kramar usmeril predvsem v proučevanje zgodovine slovenske Istre, tako starejše kot novejšje dobe. Iz obsežnega Kramarjevega opusa¹ naj posebej opozorim na dela, vezana na njegovo raziskovanje "istrske" zgodovine: Prvi tabor v Istri (1970), Marežige - trdnjava slovenstva v Istri 1861-1930 (1982), Izola - mesto ribičev in delavcev (1987) ter na najnovejše delo, ki je izšlo ob avtorjevi 80-letnici: Narodna prebuja istrskih slovencev (1991).

Knjiga "Narodna prebuja istrskih Slovencev" je rezultat oziroma sinteza avtorjevega mnogoletnega študija arhivskega gradiva, zbirk dokumentov, literature in časopisnih člankov, ki razgaljajo zgodovino Slovenske Istre v obdobju 1813-1918. Koliko truda je bilo potrebno za pričujoče delo, izpričuje samo po sebi že množstvo citiranih virov, ki obsegajo kar 44 strani knjige (opombe!), kakor tudi dejstvo, da je avtor uporabljal dokumentarno gradivo oziroma arhivske fonde v ustreznih inštitucijah v Trstu, Rimu, Ljubljani in Kopru.

Motiv za pisanje je razviden iz avtorjeve Spremne besede: "Pri pisanju sem imel nenehno pred očmi, da naj poljudnoznanstveno delo obudi in prepriča istrske Slovence, da so njihovi očetje in dedje v boju proti načrtnemu poitalijančevanju ustanovili svoja politična društva, si izbojevali svoje občine, jezikovno enakopravnost, slovenske šole, slovenska kulturno-prosvetna društva, slovenske hranilnice in posojilnice itd." Pisec je delo razdelil na 9 poglavij: Avstrijski absolutizem (1813-1861), Avstrija in Slovenci (1861-1918), Občine, Politična društva, Jugoslovanska socialno-demokratska stranka, Slovenska duhovščina in društva, Gospodarska osamosvojitve, Slovenske šole ter Kulturno-prosvetna dru-

1 Primorski slovenski biografski leksikon, 8. snopič, Gorica 1982 (Goriška Mohorjeva družba), str. 182-183 (Kramar Janez - biografski in bibliografski podatki)

štva. Že iz naslova posameznih poglavij lahko razberemo, da je avtor imel pred seboj dva cilja:

- prvi, da celovito predstavi Slovensko Istro in njen življenjski (oris politične, upravne in gospodarske zgodovine) v času avstrijske oblasti - od jeseni 1813, ko so z avstrijsko vojaško zasedbo razpadle Ilirske province, do italijanske zasedbe po prvi svetovni vojni (1918);

- drugi, da oriše delovanje in oceni vlogo vseh tistih slovenskih inštitucij, ki so bistveno pripomogle k narodni prebujanosti istrskih Slovencev in s tem spodbudile njihov proces preobrazbe iz tako imenovane pokrajinske v narodno zavest.

Istra je bila posebno v 19. stoletju, ko se v širšem evropskem prostoru prebujajo in rojevajo posamezni narodi ter oblikujejo nacionalne države, nedvomno izjemno občutljivo območje, saj so se tu križali avstrijski, hrvaški, italijanski in slovenski interesi. Položaj posameznih narodov je bil dokaj raznolik, odvisen predvsem od njihovih gospodarskih moči. Res je, da je avstrijska oblast tlačila prav tako Italijane kakor Slovence in Hrvatje, kljub temu pa so bili prvi v boljšem položaju glede na slovanska naroda, saj so Nemci, ki so v deželi sestavljali le tanek sloj uradništva, dajali prednost gospodarsko močnejši manjšini pred gospodarsko šibkejšo večino. Italijani so bili večinoma meščani, podjetniki, obrtniki, trgovci in izobraženci, medtem ko so bili Hrvatje in Slovinci pretežno kmetje, razen malega števila meščanstva v vzhodni Istri. Italijanski jezik je bil jezik izobražencev; po zakonu iz leta 1815 je bil povsod uradni jezik in se je tako lahko obdržal tudi v upravi ob nemškem jeziku. Ekonomska zaostalost slovanskega življa je neugodno vplivala tudi na njihovo kulturno-prosvetno stanje. To se je kazalo v pomanjkanju šol in v velikem številu nepismenih. Prehod šol iz cerkvenih v državne roke (1869) je bila naravna posledica novega časa, toda za Hrvatje in Slovence v Istri je to v resnici pomenilo ukinitvev slovenskih in hrvaških šol ter ustanavljanje italijanskih namesto njih, saj je o učnem jeziku v šolah odločal tisti, ki je šolo vzdrževal - občinske uprave, ki so bile praviloma v italijanskih rokah. Če so hoteli Slovinci in Hrvatje imeti svoje šole, svoj jezik, so morale imeti občinske uprave slovensko oziroma hrvaško večino. Do tega cilja je vodilo le dosledno organizirano delo med kmečkimi množicami, s tem da je zbuvalo v njih zavest o narodnostnih pravicah in jih vodilo v boj za gospodarsko, upravno-politično in s tem tudi v prosvetno-kulturno samostojnost. In prav ta organizirana dejavnost istrskih Slovencev - ustanavljanje čitalnic, izdajanje lastnih glasil, politični shodi (tabori), združeno gibanje, ustanovitev hranilnic in posojilnic, političnih društev in organizacij, nadalje pevskih društev, godb, športnih društev, Družbe sv. Cirila in Metoda, pomen cirilmetodijskih šol, učiteljska v Kopru in slovenskega učiteljstva ter duhovščine za ohranitev in širjenje slovenske besede - je v središču Kramarjevega dela. Pri tem moramo izrecno poudariti, da pri Kramarju za vso

to razvejano narodnoprebuditeljsko dejavnostjo stojijo konkretno imenovani ljudje (imensko kazalo obsega 18 strani!). Še več - če Istro postavimo v kontekst evropskih dogajanj v prejšnjem stoletju, lahko glede na ugotovitve Kramarjevega dela pritrđimo, da je zaradi spleta različnih okoliščin to območje v marsičem zaostajalo za srednje-evropskim prostorom, kljub temu pa je istrski Slovenec izpolnil svojo zgodovinsko nalogo v smislu narodne prebujanja in oblikovanja lastne, svojske narodne zavesti. Kramarjevo najnovejše delo je po eni strani zapolnilo vrzel o vedenju in razumevanju zgodovine Slovenske Istre v prejšnjem stoletju, po drugi strani pa nedvomno dokazuje, da so šli istrski Slovenci - tudi po sili razmer (agresivnosti italijanskega iredentizma) - v korak z evropskim nacionalnim gibanjem. In prav v tem je širša vrednost Kramarjevega dela.

Avgust Lešnik

Danilo Turk - Joco: MOJE STOLETJE,
prvi del, 1912-1945,

Založništvo tržaškega tiska, Trst, 1991, 269 strani

Brez Danila Turka-Joca si Stalnega slovenskega tržaškega gledališča skorajda ne moremo predstavljati. S svojo predanostjo, igranjem in vodenjem slovenske gledališke skupine, predvsem v prvih povojnih letih, je tej instituciji vtisnil pečat, ki ga ni mogoče izbrisati. Danilo Turk (Joco je njegovo partizansko ime) je želel predstaviti svojo življenjsko pot v več knjigah in je v prvi z naslovom "Moje stoletje" obudil spomine na obdobje v letih od 1912 do 1945. Turkovi spomini nas pritegnejo zaradi živahne pripovedi, ki je preprosta, neposredna, podana, kot se je avtorju obujala v spominu, tako kot jo je občutil sam. Lahko rečemo, da sodijo Turkovi spomini v tisto vrsto zapisov, ki so nam zaradi jasnosti in odkritosrčnosti blizu in jih radi preberemo.

Avtor začenja pripoved z opisom Rocola, slovenskega predmestja Trsta, kjer se je rodil. Prvo svetovno vojno je preživel v Tomaju, po vojni pa se je družina vrnila v Trst. Zelo zgodaj se je vključil v antifašistično delo. Opisi mladinskih akcij in izletov pričajo o iznajdljivosti in spretnosti mladih organizatorjev, med katerimi je bil vedno tudi Turk. Slovenska društva in organizacije so bile proti koncu dvajsetih let v glavnem že razpuščene, marsikdaj pa so delovale tako kot prej, seveda prikrito in neuradno. Ko so aretirali večje število članov organizacije TIGR, s katerimi je Turk sodeloval, se je, tedaj osemnajstleten, umaknil preko meje in se naselil v Mariboru. Tu se je takoj priključil rojakom s Primorske, sodeloval v njihovih organizacijah in se vsestransko angažiral v gledališču. Spominja se mnogih dogodkov in prireditvev ter navaja imena posameznikov, s katerimi se je srečeval in z njimi sodeloval.